

Maruša Špitalar, Marjan Hočevar

SOCIOLOGIJA NESREČ IN COVID-19

IZVLEČEK

Naravne nesreče z izvorom v meteoroloških in geofizikalnih spremembah so med najbolj proučevanimi v študijah znotraj sociologije nesreč. To perspektivo je mogoče uporabiti za analizo družbene dinamike ob epidemiji COVID-19. V članku so skozi prizmo sociologije nesreč kot konstrukcije družbenega fenomena avtorja Enrica Quarantellija obravnavani morebitni odkloni v družbi, nastali zaradi motnje (v tem primeru epidemije). Razčlenjeni so kazalniki, ki se uporabljajo pri proučevanju naravnih nesreč: ranljivost, izpostavljenost in odziv, ki naslavlja družbeno dinamiko v teku epidemije.

KLJUČNE BESEDE: sociologija nesreč, družbena konstrukcija nesreče, COVID-19, ranljivost, izpostavljenost

Sociology of Disasters and COVID-19

ABSTRACT

Natural disasters (predominantly those linked to meteorological and geophysical changes) prevail among studies performed in the field of the sociology of disasters, therefore the same parameters may be used while analysing social dynamics due to COVID-19. The specificity of its nature might cause an even higher level of fear and damage (non-material) than other types of disaster. The article will address deviances in society due to the disruption brought by epidemic through the lens of the sociology of disasters and Enrico Quarantelli's concepts of social phenomena and social construction. The main parameters used in the analysis of natural disasters are described (vulnerability, exposure, response) and how the latter can be insightful while addressing social dynamics.

KEY WORDS: sociology of disasters, social construction, COVID-19, vulnerability, exposure

1 Uvod

Heraklitova prispodoba »*Panta rei*« opisuje stanje v prostoru in družbi kot nekaj fluidnega in v nenehnem procesu transformacije. Človeku je inertno statično stanje tuje, ker je nenehno obdan s spremembami, ki od njega zahtevajo odzivanje. Vprašanje, ki se poraja ob antični prispodobi, je, koliko se s tem povečujeta posameznikova (in kolektivna) pripravljenost ter sposobnost prilagoditve na stanja pri nenadnih dogodkih. Pospešena, nenadna, redka in nepredvidena časovna dinamika vzbudi individualne in kolektivne občutke, ki so v veliki meri povezani s percepcijo dogodkov v prostoru, na katero pa vplivajo številni dejavniki. Znotraj abstraktnih socioloških konceptov dolgoročnih družbenih sprememb, ki pojasnjujejo dinamiko preobrazbe (npr. »družba tveganja«) so dogodki obravnavani anekdotično, eksemplarično in historično. Dogodki, kot so naravne nesreče, vojne ali epidemije, so torej le opisi ali nizanje opisov, zato sami zase nimajo večje pojasnjevalne teže, tudi če so retrospektivno »prelomni«. Ni naključje, da se z redkimi dogodki poleg zgodovinarjev bolj ukvarjajo psihologi kot sociologi. Na primer strah, panika, trpljenje in sumničenje so klasične psihološke teme. Neposredno in takojšnje konotacijo imajo zlasti časovno nedoločeni dogodki z indicirano psihično ranljivostjo (Dekker 2014). Razumevanje učinkovanja socialne in v širšem kontekstu družbene ranljivosti (npr. generiranje konfliktov, neenakosti) je bolj kontekstualne narave. Čeprav redki in/ali nenadni dogodki pospešujejo dolgoročnejšo nelinearno družbeno dinamiko ter soočanje z negotovostjo nepredvidljivih izidov, ne zgolj vedenjskih učinkov, ni povsem gotovo, kako opredeliti »nesrečne dogodke«. Vse vrste institucij, utrjenih odnosov in interakcij nenadoma postanejo problematične. Samoumevne predpostavke vsakdanjega življenja postanejo negotove in vprašljive.

Dogodke opredelimo kot nesreče takrat, kadar imajo (merljive) družbene posledice, povzročijo materialno škodo ali smrtne žrtve (Quarantelli 1992). Družbena zmogljivost, ki se meri v hitri odzivnosti, sposobnosti prilagoditve, odpornosti družbe, njenih kapacitetah zaščite in pomoči ter dobri komunikaciji, predstavlja pomembno komponento pri pojavnosti nesreče, odzivu nanjo in okrevanju. Inherentna povezanost med naravnimi nesrečami in družbeno organiziranostjo postavi sociologijo nesreč v ospredje proučevanja dinamičnega razmerja med fizičnim okoljem in družbo. Je epidemija (nesreča) nesreča? V članku s konceptualnimi nastavki sociologije nesreč primerjalno soočimo klasične naravne nesreče (na primeru poplav) z epidemijo COVID-19. Preliminarno preverjamo našo domnevo, da gre pri klasičnih naravnih nesrečah za časovno-prostorsko opredeljen (zamejen) problem z jasnimi izidi, zato zadeva bolj vprašanja organiziranja družbe, medtem ko pojav epidemije zaradi nejasnega in nepredvidljivega poteka zadeva vprašanja kompleksnega družbenega ustroja – družbene strukture.

2 Sociologija nesreč

Sociologija nesreč ima razmeroma kratko zgodovino. Prva študija o njej je disertacija Samuela Princa iz leta 1920, ki pojasnjuje, kako šok (kot posledica nesreče) vodi v razpad mehanizmov družbenega nadzora, preusmeritev vsakodnevnik tokov in spremenjeno delovanje družbenih institucij. Negotovost pomeni predpogoj za družbeno spremembo, šok pa ustvari fluidno atmosfero, v kateri se generira tok družbenih sprememb (Prince 1920: 34). Znatnejši porast študija nesreč je zabeležen po letu 1950 v ZDA. Ključni so bili Quarantelli, Dynes in Haas, ki so leta 1963 ustanovili center za raziskave nesreč (*Disaster Research Center*), v katerem so primarno raziskovali družbeno obnašanje med nesrečo in takoj po njej, sam dogodek, okoliščine ter vplive na družbo (Tierney 2007: 504–505; Perry 2007: 3). Študije teh primerov so bile ključne za raziskovanje drugod, vendar pomanjkanje jasnih konceptualnih opredelitev ostaja. Praktična opredelitev je lahko naslednja: nesreče so opredeljene kot hude motnje v rutinskem delovanju družbe zaradi škodljivih dogodkov, ki resno škodijo življenju in preživetju, gospodarstvu, okolju ter socialnim in kulturnim virom. Na podlagi te opredelitve se pandemija COVID-19 lahko šteje za nesrečo. Čeprav COVID-19 praviloma ni povzročil škode na premoženju ali infrastrukturi, je zahteval veliko življenj in povzročil resne motnje v delovanju družbe (institucij) in praksah akterjev.

Področje sociologije nesreč je še danes teoretsko »podhranjeno« oz. nima povsem jasnih pojasnjevalnih podlag. Naravne nesreče predstavljajo glavno področje, ki je obravnavano znotraj sociologije nesreč. Z družbenega vidika so nesreče motnja (odklon v klasičnem durkheimovskem smislu) in imajo na družbeni red negativen vpliv. Nepredvidljivost in nepripravljenost pa se pogosto izpostavljata kot glavni razlog za nastale posledice. Povečevanje nevarnosti ali ranljivosti je tesno povezano tudi s posameznikovo (ne)odgovornostjo. Stopnja vplivnosti (ranljivosti) nesreče je odvisna tudi od konkretnega strukturnega ustroja družb. Siceršnji strukturni konflikti (npr. visoka stopnja neenakosti, revščina) lahko pomenijo njihovo stopnjevanje. Lahko je tudi obratno: siceršnji konflikti prispevajo k začasni homogenizaciji, krepitvi solidarnosti znotraj družbe, kar pomaga pri procesu obnove po nesreči (Dynes in Quarantelli 1971).

Družbena neenakost in viri, ki so posamezniku na voljo, so vzajemno povezani ter znatno vplivajo na ranljivost in na to, kako se bo posameznik z nesrečo soočal, se pred njo obvaroval in po njej okreval. V omenjenem kontekstu lahko v raziskavah najdemo ugotovitve o deprivilegiranem položaju temnopoltih. Pri orkanu Katrina je odtegnitev od ekonomskih priložnosti in virov vodila v njihovo večjo ranljivost (Sharkey 2007). Podobna situacija se je v ZDA pokazala tudi v času epidemije

COVID-19 (Gaynor in Wilson 2020). Starejši so ob pojavu epidemije na vrhu lestvice ranljivih skupin (Tierney 2020). Takšne neenake položaje so analize pokazale tudi pri drugih naravnih nesrečah, npr. poplavalah (Ashley in Ashley 2008; FitzGerald in dr. 2010; Lombroso in Vinet 2011). Nesreča »razgali« družbene razmere in ustvari »edinstven laboratorij« za proučevanje družbenih odnosov in stanj, ki bi v drugačnih razmerah lahko ostali prikriti (Quarantelli 1992). Nesreča lahko poleg takojšnje stabilizacije razmer ustvari tudi dejanske pogoje za trajnejšo preobrazbo normativnih okvirov. Proučevanje potencialnih družbenih sprememb, ki nastanejo v kriznih situacijah, je tako skupni imenovalec številnim analizam.

Sociologija nesreč s specifičnim konceptualnim okvirom prispeva k razumevanju družbene dinamike (začasnosti, utrjevanja procesov). COVID-19 je povzročil spremembe vzorcev družbeno-prostorskih in temporalnih praks ter potencialne, korenitejše strukturne preobrazbe.

Pojavnost epidemije ni povzročila posledic zgolj v družbeni, zdravstveni in gospodarski sferi, ampak ima svoj domet tudi v znanstvenih okvirih. Posamične discipline so znotraj svojih epistemologij naslovile številne vidike epidemije. Sociološka platforma, čeprav razmeroma obrobna po svojem vplivu, opozori na nujno večrazsežnostno razumevanje pojava COVID-19 kot nesreče, in sicer predvsem skozi bolj konkretno obravnavo ranljivosti, kot je značilno za bolj abstrakten, probabilističen pristop. izhajajoč iz koncepta tveganja Ulricha Becka (Beck 2009). Konkretno, akutno družbeno stanje je lahko edinstveni družbeni eksperiment (Matthewman in Huppatz 2020), tudi za raziskovanje družbenega reda. Dimenzija ranljivosti pri (naravnih) nesrečah, ki je izhodišče obravnave v tem članku, je po eni strani povsem univerzalna, neposredna, solidarnostna akcijska in »reševalna«, z navidezno in začasno odsotnostjo strukturnih konfliktov v družbi. Po drugi strani je dimenzija ranljivosti ob nesrečah inherentno povezana z »zatečenimi stanji« neenakosti, kar dokazujejo številne analize COVID-19 (Matthewman in Huppatz 2020; Mohapatra 2020; Lavell 2020; Baldwin-Ragaven 2020; Connell 2020). Ključni ukrep, ki se nanaša na nujnost ohranjanja fizične razdalje, se dejansko izkaže kot socialna distanca v vseh svojih razsežnostih, kot jih razumejo sociološki klasiki (npr. »čikaška smer«) (Ethington 1997). Prostorska in socialna razdalja ter »zapiranje« odpira nove, družbeno relevantne polemike, npr. povezane z nasiljem v družini (Connell 2020; Bright in dr. 2020). Analiza, narejena z uporabo indeksa družbene ranljivosti (SVI – *Social Vulnerability Index*), je v Združenih državah Amerike pokazala znatno višjo raven okužb in smrti med temnopoltimi ljudmi (Gaynor in Wilson 2020). Connell (2020) opredeli sociologijo nesreč kot relevanten segment za naslavljanje omenjenih problemov, odpira vprašanje o (ne)izkoriščenosti potenciala, ki ga ta veja sociologije ponuja, in kot ključni problem izpostavi to, da se

pretežno osredotoča na nesreče *ex post* (primarno v funkciji podaljšane roke kriznega menedžmenta) in s tem izgubi ključni momentum, kjer se sicer generira družbena dinamika (Connell 2020). Poraja se tudi vprašanje o uporabnosti orodij in konceptualnih okvirov za interpretacijo nesreče z biološkim vektorjem ter drugačnimi časovnimi in prostorskimi kazalniki ter drugačno semantično mrežo (Lavell in dr. 2020). Sociologija nesreč torej lahko ponudbi pomemben uvid v razumevanje nelinearnih družbenih potekov.

V članku se osredotočamo na konceptualne premise sociologije nesreč kot možno primerjalno interpretacijo pojava COVID-19. Pri obravnavi naravnih nesreč so ključni pojmi nevarnost, ranljivost in izpostavljenost. Obravnavamo vprašanje uporabnosti pojmov in koncepta pri proučevanju dinamike dogajanja v družbi, ki je nastala pri pojavu COVID-19, predvsem z uporabo kazalnika ranljivosti. Z uporabo primerjalne analize je bilo izbranih devet ključnih področij (tabela 1); elemente epidemije primerjamo s poplavami (izbrane so bile zato, ker se uvrščajo v vrh glede na škodni potencial in imajo zanimivo dinamiko za primerjavo). V drugem delu primerjalne analize je opravljen preseki med obema nesrečama po izbranih indikatorjih ranljivosti (tabela 2). Kljub temu da se ljudje že od nekdaj soočajo z različnimi vrstami nesreč, se zdi, da so faktorji negotovosti, presenečenja in nepripravljenosti še vedno velik izziv za razumevanje, ki se potem odstira v nadaljnjih tokovih organizacije družbe in sprejemanja odločitev (ukrepov), kar pa pomembno vpliva tudi na stopnjo ranljivosti.

3 Družbena konstrukcija nesreč (epidemije)

Dogodki, ki jih opredelimo kot nesreče, imajo nenameravane vzroke (za razliko od vojn, umorov ipd.), ob njih pa se pojavijo nezaželene posledice (škoda). Naravne nesreče so rezultat naravnih sil, in sicer bioloških (epidemija), podnebnih in meteoroloških (poplave, hurikani) ter geofizikalnih sprememb (potresi) (Polič 1994: 17–22). Nenadnost, moč, (ne)napovedljivost in širok spekter škode so ključni kazalniki naravnih nesreč, ki hkrati pomenijo velik izziv za družbo, predvsem pri organizaciji, mehanizmih prilagajanja in navsezadnje tudi v prostorskem načrtovanju. Kompleksnost obravnave dogodkov se kaže v njihovi politični in družbeni konstrukciji (Lavell in dr. 2020). V nekaterih državah, kot na primer v ZDA, ima predsednik avtoriteto, da dogodek razglasi za nesrečo, kar ima velike implikacije, še posebej pri finančni pomoči (Tierney 2007). Destruktivnost dogodka pri razglasitvi ne igra vedno ključne vloge, ampak je lahko odločitev tudi politično konstruirana. V kontekstu družbenega delovanja pa nesreče pomenijo odklon od »normalnega« poteka posameznikovega vsakdana (Wisner in dr. 2003: 10). Pozitiven družbeni izid se lahko kaže v večji poveza-

nosti med posamezniki in skupinami, v pojavnosti močnih altruističnih norm in povečanju družbene kohezivnosti. Povezanost in vplivnost različnih segmentov v družbi se kaže tudi v odzivnosti na nesreče, ki je povezana z družbenimi in kulturnimi dejavniki. Dogodek ali obdobje nevarnosti lahko ustvari tudi platformo za manipulacije, od političnih do kapitalskih in individualnih, z izpostavljanjem nevarnosti kot orodja za posedovanje nadzora (Slovic 1987; Walby 2020).

Družbena razsežnost naravnih nesreč podpre koncept družbene konstrukcije in družbenega fenomena. Na primer velikokrat avtorji navajajo, da niso potresi tisti, ki ubijejo ljudi, ampak slab standard gradnje zgradb (Reliefweb 2011). Berger in Luckmann (1966) kot prva omenita koncept družbene konstrukcije ter z njim poudarita pomen interakcije med posamezniki in skupinami znotraj družbenega sistema, kjer se pri posameznikih skozi čas generirajo predstave o dejanjih drugih, kar pa kasneje tudi ponotranjijo. Znanje in posameznikova prepričanja o tem, kaj je realnost, postane institucionalni element družbe. »Sledenje« načelom, dejanjem (če so destruktivna), ki jih vidimo v svoji okolici, lahko pomeni slabe prakse v prostoru in povečanje ranljivosti v primeru poplav (gradnja na poplavno ogroženih območjih, tvegano obnašanje v primeru poplavnega dogodka) kot tudi v primeru epidemije (neupoštevanje sprejetih ukrepov). »Deficit« v družbeni imaginaciji bolj vpliva na povečevanje posameznikove in družbene ranljivosti kot dejanska nevarnost. Pri epidemiji je družbeno konstruirana tudi ranljivost, ki sovпада s strukturnimi neenakostmi in se odraža v stopnji izpostavljenosti ob dogodku (živiljenjske razmere, dostop do zdravstvenega sistema, posedovanje ekonomskega in kulturnega kapitala).

Poleg družbene konstrukcije nesreč pa Quarantelli (1992) opozori na to, da so nesreče tudi družbeni fenomen. Pri tem omenja pet indikatorjev: prvi je, da nastale implikacije nesreč zahtevajo ublažitvene ukrepe in preventivo, drugi opozori na to, da implementacija tehničnih rešitev (npr. sanacija po poplavi in preventivne rešitve) ni zgolj tehnični odločevalski proces, tretji poudari, da se skozi dožemanje nesreče kot družbenega in ne samo fizičnega dogodka vzpostavi proaktiven odnos, četrti indikator je, da zunanja sila ni tista, ki vpliva na družbeni sistem, ampak gre za že obstoječe šibkosti (zunanja sila razgali že obstoječe anomalije v družbenem sistemu); zadnji vzvod pa je, da so nesreče indikator neuspešnega razvojnega loka.

Nadalje Quarantelli (v Perry 2018) opozori na pet ključnih značilnosti družbenih motenj (nesreč): nenadnost pojava, prekinitve normalnega delovnega toka v družbi, implementacija nenačrtovanih organizacijskih tokov za soočanje z motnjo, nenadno zaznamovanje družbenega prostora in časa ter nevarnost družbenim elementom, ki jih je mogoče vrednostno opredeliti. V nadaljevanju bo epidemija »prikazana« skozi prizmo izbranih značilnosti.

Otežena napovedljivost in nenadnost sta značilnosti epidemije, ki onemogočita pripravljenost, poteki dogodkov so neznani. Pri drugih naravnih nesrečah, ko je v splošnem stopnja napovedljivosti večja, je organizacijska pripravljenost institucij na dogodek verjetnejša, zlasti služb za zaščito in reševanje ter kriznih štabov. Pogostejša, bodisi predvidena ali dejanska pojavnost »omogoči« vnaprejšnji, bolj razdelan pristop k ukrepom. Pomembno vlogo imajo institucije in organizacije, ki skrbijo za ukrepe in informiranje javnosti. Izguba zaupanja prebivalstva kot posledica nekonsistentnosti podatkov, pomanjkljivosti pri obveščanju ali celo prikrojevanja dejstev povzroči šibko kredibilnost, zato se pojavijo odpori do ukrepov, strah, panika ter ustvarjanje nezaupanja in nezadovoljstva (Lavell in dr. 2020; Walby 2020). Pomemben kazalnik v odzivanju pri pojavu epidemije je družbeno-prostorska komponenta, pri kateri imajo sicer znatno vlogo geografski vzorci širjenja virusa glede na tip poselitve in socialne značilnosti populacije. Značilno je, da se lahko pri (drugih) naravnih nesrečah tudi prostorski oz. geografski kazalnik lažje opredeli, kar pomeni boljše pogoje za učinkovitejše priprave in organizacijo ob pojavu. Prostorski izzivi pomenijo za epidemijo težave na ravni časovne organiziranosti zajezitvenih ukrepov: hitrost širjenja okužb v prostoru, konkretno z vidika zdravstva, pa, kako in v kakšnih časovnih segmentih zagotoviti prostor za vse, ki potrebujejo oskrbo. Problem »obvladovanja« in »zajemanja« prostora je lahko znatno večji kot pri naravnih nesrečah, še posebej ker je časovna komponenta nejasna. Vendar se po drugi strani – spet odvisno od razvoja epidemije – pritisk na zdravstvo (in skrbstvo nasploh) načeloma akumulira postopno, medtem ko se pri drugih vrstah naravnih nesreč (geofizikalni, meteorološki izvor) največji pritisk zgodi v kratkem časovnem zajetju. Zapleten časovno-prostorski presek ponazarja zahtevno organizacijo na več ravneh organizacije odzivanja. Oba kazalnika se uporabljata tudi pri številnih analizah okoliščin smrtnih žrtev pri različnih naravnih nesrečah (Ashley in Ashley 2008).

Druga značilnost, ki se nanaša na prekinitve »normalnega« poteka posameznikovega vsakdana, se je s pojavom epidemije morda najbolj razgalila. Pri val v letu 2020, ki so ga spremljale organizacijske nejasnosti v obliki zavezujočih, vendar pogosto nekonsistentnih formalnih odlokov, je bil zaznamovan s prostorsko-časovno opredeljenimi omejevalnimi ukrepi (prepovedmi). Ponavljanje ali zaostrovanje ukrepov je bilo nato s strani prebivalstva v drugem valu pandemije prepoznano kot neživiljenjsko, nesorazmerno ali celo represivno – v smislu političnega konstruiranja dogodka. Teritorialno-administrativno zamejevanje gibanja (s pogostim spreminjanjem v času in prostoru) je bilo denimo percipirano bodisi kot nekompetentnost institucij ali kot nesorazmeren politični poseg v osnovne posameznikove svoboščine (Zakonodaja 2020). V zelo kratkem časovnem

okviru je bilo treba prilagoditi časovno-prostorske poti in prioritete vsakdanjega življenja, kar je izpostavilo prej zakrite oblike družbenih neenakosti. Delovno okolje se je premaknilo v bivanjsko (gospodinjsko) in virtualno sfero ter s tem številne posameznike in skupine postavilo pred izziv, kako usklajevati zasebno in službeno življenje. Spremenjena organizacija in tokovi v prostoru pa pomenijo, da postane dožemanje fizičnega prostora še bolj izrazito, nepretočnost in nedostopnost do »nezasebnih«, predvsem javnih prostorov in storitev izven doma postane dejavnik razslojevanja.

Verjetnost je, da bo potem, ko bo »izzvenela«, družbena konstrukcija pandemije prežemala družbeni prostor. V korelaciji s časovnimi in prostorskimi kazalniki poteka epidemije se lahko trajneje spremenijo določene prostorske prakse in časovni okviri vsakdanjega življenja. Kontinuiteta omejenega gibanja v izbranem času se lahko projicira v dolgoročen strahu, povečani ranljivosti. Nepredvidljivost nelinearnih pojavov in njihova moč vpliva velikokrat zahteva *ad hoc* odločitve in daljše obdobje za prilagoditev. Po teoriji kompleksnih sistemov nelinearnost potisne družbeni sistem v nestabilno stanje, poveča fluktuacije, zmanjša njegovo sposobnost adaptacije in poveča nepredvidljivost. Uspešnost stabilizacije sistema je odvisna od stopnje nelinearne kompleksnosti (Condorelli 2016), še bolj pa od samega družbenega sistema, njegovega stanja pred dogodkom ter dejanj in prepričanj posameznikov, ki vplivajo na druge osebe in lahko znatno prispevajo k povečanju ranljivosti.

4 Epidemija v kontekstu nevarnosti, ranljivosti in izpostavljenosti

Ob drugih vrstah naravnih nesreč, ko potekajo analize poplavnih dogodkov, se pogosto navajajo koncepti nevarnosti, ranljivosti in ogroženosti. Korelacija med njimi se lahko zapiše v obliki splošne enačbe: nevarnost + ranljivost = ogroženost (Kozelj in dr. 2008).

Nevarnost je v družbenem kontekstu morda še najmanj analitično zanimiva (je bolj tema naravoslovnih, tehniških ved), najbolj pa ranljivost. Nevarnost in ranljivost sta soodvisni, saj brez ranljivosti govorimo o družbeno irelevantnem dogodku (ne gre za nesrečo). Z odsotnostjo nevarnosti pa imamo samo segment ranljivosti brez škodnega potenciala. Ko sta prisotna oba elementa, lahko ob kvantificiranih kazalnikih za obe skupini opredelimo ogrožena območja. Slednje je pomembno predvsem za določanje strukture ukrepov glede na najbolj prizadete entitete (Mikoš 2007; Đurović 2012). Epidemijo lahko zaradi njene narave obravnavamo tudi s tega vidika. Epidemiološke značilnosti virusa (SARS-coV-2), ki so ključne pri obravnavi nevarnosti, bomo tu zanemarili, saj je namen članka

sociološka obravnava, zato bo poudarek na ranljivosti. To v kontekstu epidemije poudarjajo tudi drugi avtorji (Lavell in dr. 2020; Matthewman in Huppertz 2020; Smith in Judd 2020).

Opredelevanje ranljivosti je relativna, termin pa dinamičen in se s pojavom naravne nesreče spreminja (Muller in dr. 2011). Definiramo jo lahko kot občutljivost skupine ali posameznika, njegovo odpornost in sposobnost okrevanja v primeru pojava nesreč (Cutter in Emrich 2006) ter kot družbeno dinamiko, ki ima močno korelacijo s posameznikovo kulturo, starostjo, spolom, razredom, raso itd. (Enarson in Meyreles 2004). Podobno kot je poznavanje nevarnosti pomembno pri razvoju strategij ublažitve, je vzporedno s tem nujno poznati tudi dimenzije ranljivosti, ki so ključne pri izvajanju ukrepov na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni (globalni) ravni. Slednje se je pokazalo kot še posebej pomembno pri epidemiji COVID-19, ko je ta dobila pandemične razsežnosti. Ranljivost močno niha znotraj posamezne teritorialne entitete (kraja, regije), zato je splošna opredelitev lahko bolj idealno-tipska kot konkretna. Pomembno vlogo pri tem, da so znotraj opredeljene prostorske entitete posamezne skupine ranjivejše od drugih, imata ekonomski in kulturni kapital (Mohapatra 2020). Dohodek, zemljišče, posameznikovo znanje, jezik in sposobnosti predstavljajo pomembne elemente »kapitaliziranja« pri zmanjševanju ranljivosti (Sharky 2007).

Dva najmočnejša dejavnika, ki vplivata na prerazporeditve moči v družbi in s tem na višanje/zmanjševanje ranljivosti, sta politični in ekonomski ustroj. Določata pozicije posameznikov na področjih dohodka, dostopnosti do zdravstvenih in varnostnih storitev ter bivalnih razmer in lokacije. Razporeditev dostopnosti do virov pomembno vpliva tako na posameznikov izhodiščni položaj (Reliefweb 2011; Tierney 2020; Matthewman in Huppertz 2020) kot tudi na prepričanja, vsakodnevne prakse in starost.

Ob številnih parcialnih opredelitvah ranljivosti je bolj celovita preprosta presečna opredelitev naravnega in družbenega; ranljivost kot element medsebojnega delovanja fizikalnih in socialnih okolij ter njihova stopnja odpornosti na vplive, ki jih povzroči nevarnost (Mikoš 2007). Bolj kot je posameznik (kakorkoli) ranljiv, manjša je njegova zmožnost spopadanja z vplivi (različnih) nesreč. Številne druge definicije se razlikujejo glede na epistemološko usmerjenost; poudarjajo različne kazalnike, kot so tveganje v soodvisnosti z družbenim kontekstom, škodni potencial, deficit v učinkoviti uporabi ukrepov, hierarhija položajev v fizičnem in družbenem svetu, odraz blaginje, verjetnost škodnega izida pri izpostavljenosti nevarnosti ter funkcija koristi in stroškov eksistence na ogroženih območjih (Cutter 1996). Ob tem je pomembno še, da obstaja razpon med subjektivno – dojeto in objektivno – izračunljivo stopnjo ranljivosti. Na subjektivni (zaznani) vidik imajo velik vpliv mediji (kaj in na kakšen način se prezentira), pozicija stališč drugih

ljudi, koliko časa je minilo od nesreče, pogostost in magnituda nevarnosti. Smiselna psihološka medsebojna povezanost bi morda bila tudi med posameznikovo percepcijo in že obstoječo izkušnjo z nesrečo, da se te posledično manj bojijo. Vendar percepcija ni nujno povezana tudi z ustreznim ravnanjem (Polič in dr. 1994). Mogoče bi lahko percepcijo v določenem kontekstu posredno povezali z zaščitnimi ukrepi. V Occhiobellu (Italija) so namreč opozorili na korelacijo dveh drugih kazalnikov, in sicer med poselitveno dinamiko in višanjem nasipov, kar so poimenovali kar »učinek nasipa« (levee effect). Medtem ko so poplave leta 1951 vplivale na znatno znižanje števila prebivalstva, so po tem obdobju postopoma gradili višje nasipe, kar je prispevalo k zmanjšani ranljivosti in pospešeni poselitvi (Di Baldassare in dr. 2013).

Ranljivost je poleg splošnejše opredeljivosti mogoče tudi »tehnično« kvantificirati. Pri poplavnih dogodkih se pogosto navaja indeks ranljivosti, s katerim se definira pričakovani obseg škode, in sicer na podlagi prožnosti (angl. *resilience*), izpostavljenosti (angl. *exposure*) in občutljivosti (angl. *susceptibility*). Ranljivost lahko zapišemo kot enačbo (UNESCO – IHE 2020): Ranljivost = izpostavljenost + občutljivost – prožnost (sposobnost prilagoditve). Tako opredeljene kazalnike ranljivosti bomo v nadaljevanju aplicirali na primeru epidemičnih dogodkov na splošno in konkretno na primeru pandemije COVID-19 s primerjalnim prikazom primerov poplavnih dogodkov. Ugotavljamo, da je preliminarna, interpretativna primerljivost te vrste smiselna, čeprav v literaturi nismo zasledili tovrstne primerjave. Izpostavljenost se nanaša (v kontekstu poplav) na koordinate enot, ki jih lahko najdemo znotraj ogroženega območja. Opredelimo jo lahko z elementi, kot sta napovedljivost in intenzivnost (Đurović 2012). S prostorsko-sociološkega vidika se koncept nanaša na vzorce poselitve, tipologijo gradnje in umeščanje objektov v prostor. Gre predvsem za sekvenco dejanj pred samo nesrečo (lahko gre samo za izpostavljanje ali pa tudi za hkratno povečevanje pojavnosti zaradi pretiranih posegov v prostor). Če pa se ta koncept prenese v okolje epidemije, ga je treba opredeliti drugače. Razlika je predvsem v tem, da ne moremo govoriti o dejanjih *ex ante*, ki »vzpodbujejo« pojavnost virusa, ampak se nanaša predvsem na vedenjske vzorce ljudi v času epidemije, in sicer vedenjske vzorce posameznikov in skupin ali kolektivov. Za zmanjšanje izpostavljenosti so potrebni ohranjanje fizične razdalje, ustrezna higiena rok in nošenje maske. Geografski, življenjskostilski, slojevski in kulturni vzorci lahko ohranjanje razdalje otežijo ali olajšajo. Izpostavljenost ni povezana samo s prostorskim kontekstom (bivališče, delovišče, javne zaprte in odprte površine), temveč s socialnimi okoliščinami kot na primer v okviru epidemije z naravo dela, ki ga posameznik opravlja, in tipu gospodinjstva. Podobno ugotavljajo tudi Lavell in dr. (2020). Drugi kazalnik, ki določa ranljivost, je občutljivost. Slednje opisuje »učinek« poplavnega dogodka.

Gre predvsem za odnos, pri katerem imamo na eni strani izpostavljeno enoto (naravno ali družbeno) in na drugi stopnjo posledic, ki jih ta izpostavljenost povzroči (Mikoš 2007; Cutter 1996). Z vidika epidemije gre za »učinek« virusa. Pridružene bolezni na primer povečajo občutljivost posameznika. Dinamika v populaciji je pri obravnavanih nesrečah različna. Pri poplavnih dogodkih je socioekonomski vidik izrazitejši (kompleksnejši) – določeni posamezniki ali skupine so bolj izpostavljeni (glede na mesto na družbeni lestvici), manjša pa je skupina tistih, ki so izpostavljeni zaradi dela (službe) ali druženja. Pri virusu pa so poglobitve ravno slednje komponente. Del populacije je izpostavljen nevarnosti (virusu) predvsem zaradi službenih obveznosti in druženja (zavestno tvegano obnašanje), tretja skupina bolj izpostavljenih pa so starejši; podobno je tudi v poplavah (Ashley in Ashley 2008; Sharif in dr. 2015).

Zadnji kazalnik, ki vpliva na ranljivost, je prožnost (stopnja sposobnosti prilagoditve). Ta kazalnik je prisoten med nesrečo in po njej. Sposobnost določenega sistema za soočenje z nevarnostjo je, da lahko čim bolj zmanjša negativne učinke nesreče. Pri tem so ključni viri, ki jih ima določen posameznik ali skupina in jih lahko uporabi (Mohapatra 2020). Najdemo jih v materialni, finančni obliki in v bolj subtilnih oblikah, ki zajemajo sposobnost organizacije skupine ali pa posedovanje določenih sposobnosti, ki pomagajo pri prilagoditvi. Tukaj pride do očitne razlike med poplavnimi dogodki in epidemijo. Pri poplavah lahko neenakost dostopnosti do virov (Sharky 2007) pomeni zelo velik škodni potencial, medtem ko lahko pri epidemiji zadevo obravnavamo na dveh ravneh. Na ravni posameznika gre v največji meri za zavestno (ne)upoštevanje sprejetih ukrepov (viri ne igrajo tako velike vloge), sistemska raven (predvsem zdravstvo) pa ob pomanjkanju virov in ohromitvi delovanja lahko povzroči veliko smrtnih izidov. Situaciji sta različni tudi po sami nesreči. Poplavsna sanacija je dolgotrajen in finančno zahteven proces. Konec epidemije pa za posameznika pomeni, da ni več omejen z ukrepi (neposredna škoda je vseeno zaostrena situacija v gospodarstvu in znaten izpad na tem področju). Pomembno je poudariti, da ima lahko enaka vrsta nesreče v različnih družbeno-kulturnih okoliščinah popolnoma različne vplive.

5 Primerjava epidemije z drugo vrsto naravnih nesreč – poplave

Obravnavane kazalnike znotraj obravnave sociologije nesreč, ki se nanašajo na koncept ranljivosti, lahko uporabimo pri analizah različnih vrst nesreč. Pomembno je opozoriti na relativnost koncepta ranljivosti in njeno dinamiko; različni kazalniki ranljivosti se namreč skozi posamezne faze nesreče lahko znatno spreminjajo (Rufat in dr. 2015). V tem delu besedila želimo narediti dvojno

primerjavo epidemije s poplavnimi dogodki. Prva se nanaša na primerjavo na devetih (splošnih) področjih (tabela 1). Tabela 2 pa ponazarja drugo primerjavo, ki zajema indikatorje ranljivosti in kako se ti manifestirajo v posamezni nesreči.

Tabela 1: Primerjava epidemije in poplav po področjih.

Področje	Epidemija	Poplave
Predvidljivost	Nenadnost	Večji <i>lead time</i>
Potek	Hitro širjenje, pomembna identifikacija ranljivih skupin in njihova zaščita, številne žrtve	Takoj vidna materialna škoda in razdejanje, številni ranjeni in smrtne žrtve
Obseg	Vsesplošno širjenje, ne pozna meja	Na omejenem območju (lahko tudi preko državnih meja)
Vpliv (na družbo, prostor)	Strah, stiska, omejeno gibanje, povečanje ranljivosti določenih skupin, spremenjene oblike dela in prostorske prakse	Strah, uničenje, povečanje ranljivosti določenih skupin, spremembe v prostorskem načrtovanju
Časovni okvir	Velik potencial za daljše trajanje	Krajši časovni kazalnik (odvisno od vrste poplave)
Ukrepi	Omejitve gibanja, zaščitna oprema (maske), medosebna razdalja	Preventivna zaščita (stanje pripravljenosti), evakuacija
Škoda	Smrtne žrtve	Enormna materialna škoda in smrtne žrtve
Okrevanje	Daljše trajanje, ko ni več nevarnosti, prehod v normalno delovanje sistema in družbe	Krajši dogodek, daljša sanacija
Spremembe (v dolgoročni časovni perspektivi)	V veliki meri odvisne od razvoja virusa – prostorska prilagoditev omejenemu gibanju ali pa povrnitev v prvotno stanje	Povečane iniciative za zaščito na poplavnih območjih, v mestih prostorske spremembe (<i>green infrastructure</i>)

Primerjava se zdi smiselna, čeprav je dinamika poteka dogodka drugačna, kar posledično pomeni drugačen odziv in škodni potencial. Sintagmo »škodni potencial« namerno ohranjamo, čeprav se zavedamo problematičnosti prenosa tehnične terminologije na družbene razmere. Različne karakteristike nesreč ustvarjajo tudi drugačne, različne tokove v pogojih motnje, ki variirajo glede na kulturni ali socialni kontekst. Izbranih je devet področij (tabela 1), na podlagi katerih sta primerjani obe vrsti naravnih nesreč. Stadij *ex ante* je osredotočen predvsem na predvidljivost dogodka. Gre za fizično, ne družbeno entiteto, vendar lahko posplošimo, da ima epidemija večjo nepredvidljivosti kot poplave, pri katerih je napovedni čas (*lead time*) lahko večji. Potek dveh primerjalnih nesreč je različen: pri poplavah sta materialna škoda in izguba življenj zaznana takoj,

medtem ko pri epidemiji ni vidne zunanje materialne škode, predstavlja pa grožnjo življenju in – odvisno od razvoja – lahko žrtve povzroči zelo hitro. Pri epidemiji lahko ob hitri ugotovitvi vzorcev širjenja in definiranju ustreznih ukrepov ter z družbeno odgovornim obnašanjem znatno vplivamo na »potek«. Poplave pa bi lahko uvrstili med bolj nelinearne dogodke (Condorelli 2016) z manjšim časovnim okvirom za zmanjšanje škodnega vpliva in zaščito ljudi. Poplave so v prostoru takoj po dogodku očitne, zato ustvarijo drugačno percepcijo in se zdijo »bolj resnične« kot epidemija, ki je nekaj, kar očem ni vidno. Poplave nastopijo intenzivno in invazivno v prostor (Kozelj 2008) ter se postopno umirjajo. Epidemija pa nastopa z neenakomernimi intervali širitve in umiranja, zato je bolj kompleksna ali težje predstavljava. Poplave so lahko zelo obširne (čezmejne), vendar vseeno zaokrožene na omejeno geografsko območje. Epidemijo, zlasti ko preide v globalno razsežnost, lahko opišemo kot prostorsko (geografsko) nezamejeno z nepredvidljivim trajanjem (časovnostjo). Vpliv na družbo je v obeh primerih občuten, saj zahteva ukrepe za obvarovanje nastalega stanja in prilagoditve za prihodnost. Pri epidemiji se ljudje glede pričakovanja vrnitve na predhodno stanje sprašujejo predvsem, kdaj se bodo omejitve odpravile, pri poplavnih dogodkih pa, kolikšna bo škoda in kako dolgo trajna bo sanacija. Ljudje se v obeh primerih soočajo z ranljivostjo (Gaynor in Wilson 2020; Rufat in dr. 2015), vendar pa je dinamika negotovosti različna. V obeh primerih se porajajo vprašanja o vzrokih ter primernih institucionalnih ukrepih ob dogodku in po njem. Pomemben je časovni okvir (trajanje), ki je pri epidemiji praviloma veliko daljši ali celo brez časovnega obzorja. S prostorskega vidika pa je razhajanje očitno, saj poplave opozorijo (med drugim) na prevelike »pritiske« v produkciji grajenega prostora in deficit v preventivnih ukrepih, pri epidemiji pa gre bolj za *ex post* vpliv, in sicer kakšna diskontinuiteta prostorskih praks bo povzročena (na primer, kaj to pomeni za gosto poseljena območja). Materialna škoda (neposredna) je pri poplavah praviloma velika, znatna je lahko tudi izguba življenj (Đurović 2012). Slednje je pri epidemiji podobno, vendar pa ne moremo govoriti o materialni škodi, ki bi jo neposredno povzročil virus. Semantika »škode« je seveda neprimerna za obravnavo smrti ali bolezni. Okrevanje pri epidemiji se nanaša predvsem na škodo, povzročeno gospodarstvu (Lavell in dr. 2020), in vprašanje organizacije, če bi morali ukrepi v omejenem obsegu veljati dalj časa. Spremembe v dolgoročni časovni perspektivi pa so zanimive skozi prostorsko perspektivo. Vprašanja so povezana s tem, kako se bo spreminjala podoba grajenega okolja (kjer se srečata distanca in svobodno gibanje, spremenjene oblike dela). Na področju voda prihaja v ospredje miselnost v smeri povečevanja odpornosti mest skozi prakse, s katerimi se naredi prostor za padavinsko vodo, s tako imenovanimi zadrževalniki vode (*water squares* na Nizozemskem), na

katerih se zadržuje odvečna voda, sicer pa imajo ti namembnost družbenega ali družabnega prostora. Podobne prakse so mesto, zasnovano kot vrt (*city in a garden*), v Singapurju in mesta, načrtovana tako, da se čim bolj poveča stopnja (naravne) akumulacije in infiltracije (*sponge city* na Kitajskem). Slednje je odraz preoblikovanja izzivov v priložnosti (World Bank 2016; Chan 2018). Odprte so tudi debate v kontekstu epidemije in potencialnih sprememb v prostorskem načrtovanju v prihodnosti (širitev zelenih površin, suburbanizacija).

Druga primerjava med epidemijo in poplavnimi dogodki je narejena na podlagi uporabe indikatorjev ranljivosti. Ti so v osnovi povzeti iz analize poplavnih dogodkov (Rufat in dr. 2015), vendar jih tu, v kontekstu primerjave s pandemijo, nekoliko razširimo. V tabeli 2 so indikatorji razdeljeni v osem skupin. Sledijo si od tistih, pri katerih je korelacija med epidemijo in poplavnimi dogodki večja, do tistih z manjšo povezanostjo. Pri epidemiji ima poklic lahko negativno konotacijo. Če govorimo o delovno aktivni populaciji v zdravstvenem sektorju ali v domovih za ostarele, to pomeni večjo izpostavljenost, kar povečuje ranljivost (Tierney 2020). Analogijo lahko zaznamo v poplavah, in sicer pri poklicnih reševalcih, ki so *a priori* bolj izpostavljeni. Prihodek (situiranost) v obeh obravnavanih nesrečah pomeni vir varnosti in prispeva k večji zmožnosti okrevanja. Znotraj demografskega okvira so kot bolj izpostavljene skupine starejši, ženske (pri epidemiji), moški (pri poplavah) in temnopolti (FitzGerald in dr. 2010; Lumbroso in Vinet 2011; Sharif in dr. 2015; Jonkman in Kelman 2005). Tudi verodostojne in pravočasno prejete informacije, še posebej v poplavnih dogodkih, lahko pomenijo mejo med življenjem in smrtjo. Percepcija tveganja lahko v obravnavanih nesrečah vpliva na vedenjske vzorce, ki povečajo posameznikovo izpostavljenost, kar vpliva na povečanje ranljivosti. Zdravje in zdravstveni sistem imata še posebej pri epidemiji ključno vlogo, velika obremenjenost slednjega je postala eden izmed ključnih problemov. Zadnji trije indikatorji se med nesrečama morda še najbolj razlikujejo. V kontekstu epidemije je bivanjski prostor prevzel vlogo »zatočišča« in neranljivega prostora, a hkrati je pri mnogih službeno sfero potisnil v zasebni prostor doma, kar prinaša velike izzive. Slednje je povečalo tudi ranljivost posameznikov in gospodinjstev, saj je zaznано povečano nasilje v družinah (Bright in dr. 2020). Gosto naseljena območja so postala sinonim prostora s povečano ranljivostjo. Pri poplavah so v kontekstu bivanjskega indikatorja pomembnejši standardi gradnje, območja, na katerih se gradi, in vsa (ne)obstoječa infrastrukturna povezava, ki lahko igra ključno vlogo pri evakuaciji. Zadnji indikator se nanaša na upoštevanje (vključenost) ljudi, ko se sprejemajo ukrepi, kar bi pri epidemiji lahko naslovilo in zmanjšalo številne stiske. V kontekstu poplav pa to vpliva na stopnjo regulacije izpostavljenosti, kar posledično pomeni tudi manjšo ranljivost. Vprašanje, ki se poraja v zvezi z ranljivostjo pri epidemiji, je, do katere mere se bosta povečali

neenakost in revščina ter kakšne bodo dimenzije neizogibnih »nesreč«, ki bodo sledile po dogodku na vseh ravneh družbene realnosti.

Tabela 2: Primerjava epidemije in poplav po indikatorjih ranljivosti.

Indikatorji ranljivosti	Epidemija	Poplave
Socioekonomski status	Poklic kot vir povečanja ranljivosti, prihodek kot vir varnosti	Poklic kot vir povečanja ranljivosti, prihodek kot vir okrevanja in protipoplavne zaščite
Demografske lastnosti	Večja ranljivost starejših, žensk, temnopoltih	Večja ranljivost starejših, moških in temnopoltih
Dostop do informacij	Ključnega pomena za seznanjenost o nevarnosti in odločitve	Ključnega pomena za seznanjenost o nevarnosti in odločitve
Percepcija tveganja	Vpliva na stopnjo posameznikove izpostavljenosti	Vpliva na stopnjo posameznikove izpostavljenosti
Zdravstveni sistem in zdravje	Oba imata v primeru okužbe ključno vlogo (kapacitete sistema in predhodno zdravje ljudi)	Zdravstveno stanje (omejitve, šok) ima večjo vlogo kot sistem
Bivanjski prostor	Spremenjeni delovni pogoji in omejitve gibanja so povečali »pritisk« na to sfero, brezdomci, povečanje nasilja v družinah	Standardi gradnje povečujejo oziroma zmanjšujejo varnost
Lastnosti bivanjske soseske	Gostota poselitve zmanjšuje možnost ohranjanja razdalje	Transportna mreža – evakuacija, poselitve na poplavnih območjih, nenadzorovana urbanizacija
Vključenost ljudi pri sprejemanju ukrepov	Razumevanje različnih situacij ljudi lahko zmanjša stiske	Povečanje protipoplavne zaščite

6 Zaključek

Nesreče kot dogodek ali začasni in občasni pojav imajo konotacijo izjemnosti, ker močno ohromijo vsakdanje družbene tokove, časovno-prostorske prakse in odnose, povzročajo socialno-psihološka stanja, kot so strah pred neoprijemljivim in nejasnimi posledicami za nadaljnje življenje. Epidemija pri posamezniku in v kolektivni zavesti presega racionalizirano imaginacijo materialnega oškodovanja. Škodnega potenciala ni mogoče vrednotiti zgolj s tehničnimi kazalniki, ki so bolj ustrezni za izračunavanje klasičnih naravnih nesreč, primerjalna obravnava pa vseeno prispeva k refleksiji tega pojava. Naša preliminarna ugotovitev je, da

pri klasičnih naravnih nesrečah sledijo zlasti razmisleki o spremembah organizacijskih pogojev v družbi, pri epidemiji pa se zastavljajo bolj temeljna vprašanja družbene strukturiranosti (na primer ranljivost revnih, starejših ipd.) Pomembna lastnost (naravnih) nesreč je kompleksna nelinearnost, ki generira »vprašljivo« napovedljivost dogodkov, njihov potek in potisne družbeni sistem v nestabilno stanje, ki posledično negativno vpliva na organizirano in individualno sposobnost adaptacije (odzivanja). Nesreče, kot je epidemija COVID-19, razkrijejo vse obstoječe lastnosti organiziranja in družbenih struktur. Izrazita kolektivna komponenta nesreč vpliva na to, da se jih pogosto obravnava kot družbeni fenomen s specifično družbeno konstrukcijo. Kljub temu pa Quarantelli (1992) poudarja, da je pri obravnavi pomembna vzajemnost fizičnega (izvor v naravi) in družbenega dogajanja (odnosov), ker sicer dogodki izzvenijo le kot periodične motnje, ki jih je mogoče standardizirano pojasniti. Epidemija COVID-19 je opozorila na v članku poudarjeno pomembnost primerjalne obravnave nesreč.

Sociologija nesreč ob bolj ali manj abstraktnih konceptih tveganja, ranljivosti, izpostavljenosti, občutljivosti in sposobnosti okrevanja po nesrečah poda pomemben uvid v družbeno dinamiko, ki je nastala pod vplivom aktualne epidemije COVID-19. Pokazali smo, da je razčlenitev pojma ranljivosti zaradi težje kvantifikacije kazalnikov, ki opredeljujejo naravo tega pojava, še posebej pomembna za njegovo razumevanje. Identifikacija ranljivih posameznikov, skupin in entitet je ključna za primerno ukrepanje, zaščito in zmanjšanje škodnega potenciala v vseh njegovih razsežnostih. Pomembno je tudi razumevanje, da posedovanje različnih vrst »družbenega kapitala« znatno prispeva k »regulaciji« ranljivosti. Vsesplošno je v času epidemije veliko polemik tudi o zmogljivosti in organizacijski sposobnosti oskrbovalnih sistemov, zlasti zdravstvenega. Ravno ta namreč lahko s svojo disfunkcionalnostjo in potencialnim zlomom močno poveča ranljivost družbe ter posledično strukturno stabilnost. Razmere se lahko še bolj zaostrijo ob morebitnem vzporednem dogodku kakšne klasične naravne nesreče (na primer uničljivo neurje, poplave, potres), kar bi dodatno obremenilo oskrbovalne dejavnosti, najbolj zdravstveni sistem. Načelo izpostavljenosti je eden izmed ključnih kazalnikov ranljivosti. Ukrepi morajo biti usmerjeni ravno v preprečevanje izpostavljenosti. Posameznikova stopnja pripravljenosti sprejeti tveganje z izpostavljanjem pa se kaže v stopnji konformnega ravnanja ob zapovedanih ukrepih. Epidemija v primerjavi z drugimi naravnimi nesrečami, ki imajo izvor v geofizikalnih spremembah ali meteoroloških razmerah, v družbenem okolju »ustvari« drugačno platformo ravnanja in odzivanja. Gre za nekaj, kar »očem ni vidno«, kar ustvari idealne pogoje za raznovrstne manipulacije, kot so ustvarjanje teorij zarot o izvoru in razširjanje dezinformacij. Mediji lahko imajo velik vpliv bodisi na homogenizacijo ali polarizacijo družbe. Informacije so močno orožje,

zato so informacijska dojemljivost, konsistentnost in transparentnost obveščanja v kriznih časih »neoprijemljivega sovražnika« bistvene. Značilno je, da imajo mediji pri poplavnih dogodkih v splošnem manj konfliktno, bolj premočrtno vlogo v kontekstu njihovega vpliva na prezentacijo zaščitnih ukrepov, saj ljudje informacijam o dobro predstavljenih klasičnih naravnih nesrečah ali njihovim napovedim bolj zaupajo. Potrebna je torej tudi informacijska in komunikacijska refleksija, tako medijev kot institucij. Obenem epidemija v primerjavi z drugimi naravnimi nesrečami močno poseže v več vidikov svobode in varnosti, ne zgolj oteži gibanja v času in prostoru. Strukturni dejavniki različno determinirajo izpostavljenost posameznikov in skupin ob različnih nesrečah, kar smo obravnavali z načelom (kazalnikom) ranljivosti. V primerjavi z drugimi naravnimi nesrečami nejasen časovni okvir (trajanja, izzvenevanja) epidemičnega dogodka ob njegovi fizičnoprostorski razsežnosti (obsegu) bistveno zmanjša predvidljivost in s tem organizacijsko pripravljenost družbe nanj. Porajanje dilem o trajnejših posledicah epidemije in o morebitni »novi realnosti« izračunavanja družbene ranljivosti neizbežno dodatno prispeva k že postopno ponotranjenim okolijskim negotovostim in tveganjem. Naravne klasične nesreče, kot so poplave, ki smo jih v tem članku primerjali z epidemijo COVID-19, predstavljajo dodaten izziv za družbeno-prostorsko načrtovanje v prihodnosti.

SUMMARY

Natural disasters have a strong connotation of individual uncertainty and collective fear due to their forceful nature, the extent of material damage, loss of life they can cause but also due to the interruption of social routines. Recovery, both material and social can take an extensive amount of time and certain aspects of damage can be irreparable. An epidemic differs from other types of natural disasters as it has a unique set of characteristics. Spatial and temporal parameters are especially intriguing in this regard. Spatially, it has no territorial borders, spreads fast and the ending timeline is hard to predict. Furthermore, an epidemic is particularly hard on a society (institutions) from the point of view of specific social, spatial and temporal restrictions, which are imposed on individuals to combat the biological agent. Societal parameters of an epidemic phenomenon can be addressed through the lens of sociology of disasters. The indicators used in the study of natural disasters are broken down: vulnerability, exposure and response, which address the social dynamics during the epidemic.

Sociology of disasters represents a small "niche" within the mainstream field of sociology. Within this field, we find disasters simply defined as emergent social interruption. They cause a great interference ("noise") in routine dynamics of

everyday flows, negatively affect social structures, and unveil pre-existing dysfunctions in the society. One of the notable author in this field with a great legacy is Enrico Quarantelli, who emphasised the discussion of natural disasters as a particular social phenomenon and how they are socially constructed. Disasters without social significance are just events. For an event to qualify as a disaster, it needs to have social consequences. Meaning, there have to be mutual physical and social occurrences. People can quite often greatly influence the frequency of disasters with their actions in the space and degradation of the environment. There are two main parameters that are used to study the dynamics of disasters, namely risk and vulnerability. Risk (or hazard) is related to the physical aspect of occurrences. Vulnerability is used as a social "measurement". The latter is very important in sociological studies of disasters. The term vulnerability is dynamic and can be relative. It has substantial correlations with economic and cultural capital, poverty, inequality, etc. It consists of three elements, specifically exposure, susceptibility and coping/adaptive capacity. Exposure is defined with the spatial or social proximity of something or someone to the risk and all the elements that influence this proximity. Susceptibility is the sum of the "effects" of the disaster. It refers to the consequences of exposure. The socioeconomic component plays a great role here. Coping capacity could be seen as a buffer to exposure and susceptibility. It consists of all resources that are in someone's possession and can help to deal with the hazard and mitigate the negative consequences.

The epidemic caused (as most other natural disaster) did a considerable disruption in the fabrics of the society and exposes the weaknesses of certain institutional order, especially in the healthcare system and among a certain part of the population. In comparison with floods, the difference is about its lower predictability or non-predictability, territorial variability of expansion and uncertain timeframe; therefore, it makes it even harder or impossible to be prepared. It demands ad hoc actions. This also has a very negative connotation on the mind-set of people regarding trust on institution, as not knowing how long they will have to live with all the restrictions can be very straining. In flood events, people know the approximate timeframe and are more concerned with the damage and required rebuilding. Material damage is very extensive, which is not the case in an epidemic. An epidemic abruptly shifts the social, temporal and spatial flows due to the needed measures. Various spatial distance measures marked, as social distancing, is crucial for reducing exposure. Different cultural value patterns played an important role for making spatial distance difficult to integrate as a new norm. Changes in the new ways of daily life routines have intertwined both the private and public sphere, which became very challenging for a certain part of the social stratum, which is already deprived in various

ways. There are many uncertainties regarding what the future holds and how new social flows and spatial practises will affect spatial planning.

Literatura

- Ashley, T. Sharon, in Ashley, S. Walker (2008): Flood fatalities in the United States. *Journal of Applied Meteorology and Climatology*, 47: 806–818.
- Baldwin-Ragaven, Laurel (2020): Social dimensions of COVID-19 in South Africa: a neglected element of the treatment plan. *Wits Journal of Clinical Medicine*, 2 (SI): 33–38.
- Beck, Ulrich (2009): *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Berger, L. Peter, in Luckmann, Thomas (1966): *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin Books.
- Bright, F. Candace, in drugi (2020): Considerations of the impacts of COVID-19 on domestic violence in the United States. *Social Science & Humanities Open*, 2 (1): 100069.
- Chan, Faith, in drugi (2018): »Sponge City« in China – A breakthrough of planning and flood risk management in the urban context. *Land Use Policy*, 76: 772–778.
- Condorelli, Rosalia (2016): Complex Systems Theory: some considerations for sociology. *Open Journal of Applied Sciences*, 6 (7): 422–448.
- Connell, Raewyn (2020): COVID-19/Sociology. *Journal of Sociology*, 56 (4): 745–751. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1177%2F1440783320943262> (13. 8. 2020).
- Cutter, L. Susan (1996): Vulnerability to environmental hazards. *Progress in Human Geography*, 20: 529–539.
- Cutter, L. Susan (2006): Moral hazards, social catastrophe: the changing face of vulnerability along the hurricane coasts. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 604: 102–122.
- Dekker, W. A. Sidney (2014): The psychology of accident investigation: epistemological, preventive, moral and existential meaning – making. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 202–213. Dostopno prek: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1463922X.2014.955554> (23. 4. 2021).
- Di Baldassarre, Giuliano, in drugi (2013): Socio – hidrology: conceptualizing human – flood interactions. *Hydrology and Earth System Sciences*, 17: 3295–3303.
- Đurovič, Blažo (2012): *Določitev in razvrstitev poplavno ogroženih območij v Sloveniji: povzetek metode dela in rezultatov*. Ljubljana: Inštitut za vode Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.mko.gov.si/fileadmin/mko.gov.si/pageuploads/podrocja/voda/metodologija_dolocanja_obmocij.pdf (7. 5. 2021).
- Dynes, R. Russell, in Quarantelli, L. Enrico (1971): *Community conflict: its absence and its presence in natural disasters*. Disaster Research Center – The Ohio State University. Working Paper # 34. Dostopno prek: <http://udspace.udel.edu/bitstream/handle/19716/1187/WP34.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (30. 7. 2020).

- Enarson, Elaine, in Meyreles, Lourdes (2004): International perspectives on gender and disaster: differences and possibilities. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 24 (10/11): 49–93.
- Ethington, J. Philip (1997): The intellectual construction of »social distance«: toward a recovery of Georg Simmel's social geometry. *European Journal of Geography*. Dostopno prek: <https://doi.org/10.4000/cybergeo.227> (7. 5. 2021).
- FitzGerald, Gerard, in drugi (2010): Flood fatalities in contemporary Australia (1997–2008). *Emergency Medicine Australasia*, 22: 180–186.
- Gaynor, Tia Sheree, in Wilson, E. Meghan (2020): Social vulnerability and equity: the disproportionate impact of COVID-19. *Public Administration Review*, 80: 832–838. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1111/puar.13264> (5. 12. 2020).
- Jonkman, N. Sebastian, in Kelman, Ian (2005): An analysis of the causes and circumstances of flood disaster deaths. *Disasters*, 29: 75–97.
- Kozelj, Daniel, in drugi (2008): Poplavna ogroženost in posledice dogodkov preostalega tveganja. *Ujma*, 22: 124–151.
- Lavell, Allan, in drugi (2020): The social construction of the COVID-19 pandemic: disaster, risk accumulation and public policy. LA RED/ Red Nexus Initiative. Dostopno prek: <https://www.desenredando.org/covid19/Social-construction-of-the-COVID19-pandemic-disaster-risk-accumulation-public-policy-RNI-LA-RED-22-04-2020.pdf> (13. 8. 2020).
- Lumbroso, Darren, in Freddy, Vinet (2011): A comparison of the causes, effects and aftermaths of the coastal flooding of England in 1953 and France in 2010. *Natural Hazards and Earth System Science*, 11: 2321–2333.
- Matthewman, Steve, in Huppatz, Kate (2020): A sociology of Covid-19. *Journal of Sociology*, 56 (4): 675–683. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1177/1440783320939416> (5. 12. 2020).
- Mikoš, Matjaž (2007): Upravljanje tveganj in nova evropska direktiva o poplavnih tveganjih. *Gradbeni vestnik*, 56: 278–285.
- Mohapatra, Niharika (2020): Understanding the Corona Virus Pandemic: From a Sociological Perspective. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 10 (6): 2250–3153.
- Muller, Annemarie, Reiter, Jessica, in Weiland, Ulrike (2011): Assessment of urban vulnerability towards floods using an indicator - based approach - a case study for Santiago de Chile. *Natural Hazards and Earth System*, 11: 2107–2123.
- Perry, W. Ronald (2007): What is a Disaster? V H. Rodriguez, E. L. Quarantelli in R. R. Dynes (ur.): *Handbook of Disaster Research*: 3–22. New York: Springer.
- Perry, W. Ronald (2018): Defining disaster: An evolving concept. V H. Rodriguez, W. Donner in J. E. Trainor (ur.): *Handbook of Disaster Research*: 1–15. New York: Springer.
- Polič, Marko, in drugi (1994): *Psihološki vidiki nesreč*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

- Prince, H. Samuel (1920): Catastrophe and social change: based upon a sociological study of the Halifax disaster. Dostopno prek: <https://www.gutenberg.org/files/37580/37580-h/37580-h.htm> (23. 7. 2020).
- Rufat, Samuel, in drugi (2015): Social vulnerability to floods: review of case studies and implications for measurement. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 14: 470–486.
- Quarantelli, L. Enrico (1992): The importance of thinking of disasters as social phenomena. University of Delaware Disaster Research Center: Preliminary Paper #184. Dostopno prek: <http://udspace.udel.edu/bitstream/handle/19716/572/PP184.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (3. 8. 2020).
- Sharif, O. Hatim, in drugi (2015): Analysis of flood fatalities in Texas. *Natural Hazards Review*, 16 (1): 04014016.
- Sharkey, Patrick (2007): Survival and death in New Orleans: An empirical look at the human impact of Katrina. *Journal of Black Studies*, 37 (4): 484–5501.
- Slovic, Paul (1987): The perception of risk. *Science*, 236: 280–5285.
- Smith, A. James, in Judd, Jenni (2020): Vulnerability and the power of privilege in a pandemic. *Health Promotion Journal of Australia*. Dostopno prek: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/hpja.333> (7. 5. 2021).
- Tierney, Kathleen (2007): From the margins to the mainstream? Disaster research at the crossroads. *The Annual Review of Sociology*, 33: 503–525.
- Tierney, Kathleen (2020): Pandemic and disaster: Insights from seventy years of social science disaster research. *Items – Insights from the Social Sciences*. Dostopno prek: <https://items.ssrc.org/covid-19-and-the-social-sciences/disaster-studies/pandemic-and-disaster-insights-from-seventy-years-of-social-science-disaster-research/> (4. 12. 2020).
- Walby, Sylvia (2020): The COVID pandemic and social theory: Social democracy and public health in the crisis. *European Journal of Social Theory*. Dostopno prek: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1368431020970127> (7. 5. 2021).
- Wisner, Benjamin, Blaikie, Piers, Cannon, Terry, in Davis, Ian (2003): *At risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters* (second edition). London: New York: Routledge.

Viri

- Reliefweb (2011): Natural hazards, unnatural disasters: Understanding disasters in the context of development. Dostopno prek: <https://reliefweb.int/report/haiti/natural-hazards-unnatural-disasters-understanding-disasters-context-development> (30. 7. 2020).
- UNESCO – IHE (2020): Flood vulnerability indices (FVI): Vulnerability. Dostopno prek: <http://unescoihefvi.free.fr/vulnerability.php> (30. 7. 2020).
- Zakonodaja (2020): Ustava Republike Slovenije. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/ustava/urs/32-clen-svoboda-gibanja> (5. 12. 2020).

World Bank (2016): Using green infrastructure to control urban floods: a win-win for cities. Dostopno prek: <https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/using-green-infrastructure-control-urban-floods-win-win-cities> (23. 7. 2020).

Podatki o avtorjih:

Maruša Špitalar

doktorska študentka,
Fakulteta za družbene vede, UL
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
E-mail: marusaspitalar@yahoo.co.uk

izr. prof. dr. **Marjan Hočevar**

Katedra za analitsko sociologijo,
Center za prostorsko sociologijo,
Fakulteta za družbene vede,
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
E-mail: marjan.hocevar@fdv.uni-lj.si